

Güvâhî'nin Pendnâme'sinde Yer Alan Dostluk, Dürüstlük ve Sorumluluk Değerlerinin Eğitim Açısından İncelenmesi¹

Özge Berrak ÇABUK

Öz

Değer kavramı, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan öğelerin bütünüdür. Değerler eğitimi, bu değerlerin bireylere aktarılma sürecidir. Değerlerin aktarılmasında ve tanımlanmasında nasihatnâme türünün büyük bir önemi bulunmakta, pendnâmeler geçmişte var olan değerlere ışık tutmaktadır. Güvâhî'nin 16.yüzyılda yazdığı bir öğüt ve ahlak kitabı olan, devrinin değerlerini yansıtmaya bakımından önemi bulunan Pendnâme üzerinde yapılan bu çalışma eserde değerler eğitime dair bulguların, kavramların dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerleri temelinde tespit edilmesi ve yorumlanması amacı taşımaktadır. Bu amaçla Pendnâme incelenmiş, Pendnâme'nin içeriğine değinilmiş, eserde değerler eğitime dair bulgular belirlenmiş, eser dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerleri çerçevesinde değerler eğitimi boyutuyla incelenmiştir. Tespit edilen değerlerin tanımlanmasında ve yorumlanmasında Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı kullanılmıştır. Araştırma sürecinde doküman/metin analizi ve etnografik araştırma deseni teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvâhî, Pendnâme, değer, değerler eğitimi, ahlak.

An Educational Examination of the Values of Friendship, Honesty and Responsibility in Güvâhî's Pendnâme

Abstract

The concept of value is the whole of the elements that encompass the social, cultural, economic and scientific values of a nation. Values education is the process of transferring these values to individuals. The type of advice has a great importance in the transmission and definition of values, and pendnâmes shed light on the values that existed in the past. This study on Pendnâme, which is a book of advice and morality written by Güvâhî in the 16th century and which is important in terms of reflecting the values of his period, aims to identify and interpret the findings and concepts of values education on the basis of the values of friendship, honesty and responsibility. For this purpose, Pendnâme was examined, the content of Pendnâme was mentioned, findings on values education were determined in the work, and the work was examined with the dimension of values education within the framework of friendship, honesty and responsibility. In the definition and interpretation of the determined values, the Ministry of National Education Secondary Education Turkish Language and Literature Course Curriculum was used. In the research process, document/text analysis, ethnographic research design and homogeneous group sampling techniques were used.

Keywords: Güvâhî, Pendnâme, value, values education, morality.

Makale Geçmişi	Geliş: 05. 10. 2023	Kabul: 09.11.2023	Yayın: 27.12.2023
Makale Türü	Derleme Makalesi		
Önerilen Atf	Çabuk, Ö.B. (2023). Güvâhî'nin Pendnâme'sinde yer alan dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerlerinin eğitim açısından incelenmesi. <i>Uluslararası Disiplinlerarası Mükemmellik Arayışı Dergisi (UDMAD)</i> , 3(2), 17-30.		

¹ Bu çalışma, "14th International Congress On New Trends In Education (2023)" kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

Giriş

Toplumlarda adetlerin, geleneklerin ve inançların önemli bir yeri vardır. Adetler, gelenekler ve inançlar toplumların belkemiği niteliğindedir. Değerler de kaynağını büyük ölçüde toplumların sahip olduğu adetlerden, geleneklerden ve inançlardan almakta olup davranışlara yön vermesine, bireyin kendisi ve içinde yaşadığı toplum için uygun kararlar almasına, doğru davranışlarda bulunmasına yardımcı olması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bu bakımdan değerler, adetler, gelenekler ve inançlar ile yakından ilgilidir. Bireylerin sahip olduğu değerler ile toplumların sahip olduğu değerler aynı doğrultudadır. Toplumların içselleştirdiği değerler bireyin de kabullendiği değerlerdir (Yaman, 2012). Bu sözden hareketle değerlerin oluşmasında ve aktarımında toplumun önemli bir faktör olduğu ve bireyin de bağlı olduğu toplumun normlarına ve değerlerine uygun olarak hareket etmesinin bir gereklilik olduğu sonucuna varılabilir.

Değer kavramı ilk kez Znaniecki tarafından sosyal bilimler literatürüne kazandırılmıştır. Bu kavram, Latince “Kıymetli olmak” veya “Güçlü olmak” anlamlarına gelen “Valere” kökünden türetilmiştir (Şen, 2008). Türkçede yer alan “Değer” kavramının ise kaynağını Eski Türkçede var olan “Teğmek” sözcüğünden aldığı düşünülmektedir. Eski Türkçede var olan teg- fiili bir şeye ulaşmak, erişmek, duçar olmak (Bayat ve Çınar, 2020) manalarına gelmektedir. Değerler; genelde inanılan, arzu edilen davranışlar için kullanılan olgulardır (Kardaş ve Cemal, 2017). Değer eğitimi, bireylerin yaşadığı ortamda sergilenen davranışların bireylere kazandırılması manasına gelir (Yaman, 2012). Bu ifadeden değerler eğitiminin de bireye istedik davranışlar kazandırma ve bireyde toplumun istediği davranışları meydana getirme süreci olduğu anlaşılır. Toplumlarda kültürden ve kültürün getirdiği öğelerden kaynaklı belirli normlar ve kuralları vardır. Bireylerin içinde bulunduğu toplumun normlarına ve kurallarına uyması da ancak bağlı olduğu topluma ait değerleri kazanmasıyla mümkün olmaktadır. Değerlerin kazanılması da değerler eğitimi ile mümkün olmaktadır. Değerlerin kazanılması süreci olarak da nitelendirilebilecek olan değerler eğitimi öncelikle ailede ve sonra toplumsal çevrede gerçekleşmektedir. Bu bağlamda değer aktarımında sosyal çevrenin önemli ölçüde bir etkisi vardır. Birey sosyal çevresinin kendisine sunduğu değerleri kazanır. Dünya genelinde yer alan toplumlar incelendiğinde, ortak bazı değerlerin ve kültür paydalarının var olduğu görülür. Bu ortak olan değerler ve kültür paydaları evrensel değerleri meydana getirir.

Değerler, bireyin sağlıklı bir kişiliğe sahip olabilmesini, çevresindeki diğer bireylerle sağlıklı ve doğru iletişim kurabilmesini sağlar. Bireyin sahip olduğu değerler onun gelecekteki kişiliğini şekillendirebilecek, hayat görüşünü, olaylara ve hayata bakış açısını belirleyebilecek olan etkenlerdir. Bireyin de kendisi için hayati derecede öneme sahip olan değerleri benimsemesi ve benimseme sürecinin sonunda davranışa dönüştürmesi gereklidir (Yaman, 2012). Bu ifadeden değerlere sahip olmanın ve değer aktarımının bireyler için hayati öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Değerler, bireylere çeşitli yöntemlerle aktarılabilir. Edebi eserler de değerlerin aktarılmasında çok büyük bir role sahiptir. Pendnâmeler didaktik bir anlayışı temele alması, öğüt ve ahlak kitabı olması bakımından değer aktarım süreci içerisinde kullanılabilir önemli eserlerdendir. Pend, öğüt anlamına gelen Farsça kökenli bir sözcük olup Pendnâme içerisinde öğütler bulunan, nasihatnâme türündeki eserlere verilen bir isimdir (Aykanat, 2017). Pendnâme türünde verilen eserlerin geneli Feridüddin Attar’ın Pendnâme adlı eserini kaynak olarak kullanmıştır. Güvâhî’nin Pendnâme adlı eseri ise içerisinde tamamen yerli unsurlar barındırması, içeriğinde bulunan deyimler, öğütler ve atasözleri ve fıkralar bakımından pendnâme türündeki diğer eserlerden ayrı bir değere ve öneme sahiptir (Canım, 1988). Pendnâme içerisinde atasözlerinin, deyimlerin, öğütlerin ve fıkraların bulunması ve didaktik bir niteliğe sahip olması bu türün değer öğretim ve aktarım aracı olarak kullanılabilirliğinin bir kanıtıdır.

Güvâhî, 16.yüzyılda yaşadığı bilinen bir şairdir. Çalışmada bir ahlak ve öğüt kitabı olan, Pendnâme içerisinde yer alan dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi amaçlanmış olup, çalışma bu değerler temele alınarak oluşturulmuştur. Bu değerler dışında kalan diğer değerlere ise dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerleri ile ilişkilendirilerek yer verilmiştir. Çalışmada yer alan tespitler, Pendnâme adlı eser içerisinde yer alan dürüstlük, dostluk ve sorumluluk değerleri merkeze alınarak oluşturulmuş, eser üzerinde bu değerler ve bu değerler ile mânâ yönünden ilişkilendirilebilecek olan adalet, öz denetim, sabır, saygı, sevgi vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin yansımaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu konunun seçilmesinin temel amacı ilgili

konunun, üzerinde daha önce araştırma yapılmayan bir konu olduğunun fark edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda Pendnâme adlı eserin dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerleri temelinde değerler eğitimi boyutuyla incelenmiş, çalışma içerisinde yer alan değerlerin belirlenmesinde ve tanımlanmasında Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı'ndan da faydalanılmıştır. Araştırma süreci içerisinde toplanan çeşitli bilgilere, elde edilen bulgulara ve araştırma süreci içerisinde kullanılan kaynaklara dayalı olarak Pendnâme içerisinde değerler eğitimi dair unsurların ve bu unsurlara mânâ yönünden bağlı olan kavramların varlığı tespit edilmiş, eser içerisinde dostluk, dürüstlük, sorumluluk değerlerinin ve temele alınan bu değerler ile adalet, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin çeşitli yönlerden bağlantılı, ilgili ve ilişkili olduğu, Pendnâme adlı eserin bir değer aktarım aracı olarak kullanılabilmesi ispat edilmiştir. Bunların yanı sıra değerler eğitimi dair tespit edilen kavramların ve bulguların yorumlanması gerçekleştirilmiştir.

Literatür Taraması

Güvâhî ile ilgili yapılmış çalışmalardan ikisi yüksek lisans tezidir. YÖK Tez Merkezi'nden alınan verilere göre bu çalışmalardan ilki 1997 yılında Dilek Erenoğlu tarafından yapılmıştır. Bu çalışmanın adı "*Pendnâme-i Güvâhî Dil İncelemesi*" olarak bilinmektedir. Diğeri ise 2013 yılında Adnan İpekdal tarafından yapılan '*Mesnevilerde aile ve çocuk: Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pendnâme, Hüsn ü Aşk, Hayriye, Lütfiye*' adlı çalışmadır. Aşağıda bu konuda yapılmış çalışmalara yer verilmiştir.

Pendname-i Güvâhî Dil İncelemesi

Çalışma (Erenoğlu, 1997) Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri üzerinde dil incelemesi konusunu temel almaktadır. Bu eserin en önemli özelliklerinden biri Eski Anadolu Türkçesi ile sade ve samimi bir halk dilini kendi bünyesinde toplayabilmiş, birleştirebilmiş olmasıdır. Çalışma inceleme, sonuç, metin, metnin orijinal parçaları, sözlük ve bibliyografya olmak üzere altı ana başlık altında şekillenmiştir. Çalışmada eserin dili incelenmiş, dil ile ilgili unsurlar tespit edilmeye çalışılmış ve bir de transkripsiyon çalışması yapılmıştır.

Mesnevilerde Aile ve Çocuk: Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pendname, Hüsn ü Aşk, Hayriye, Lütfiye

Adnan İpekdal (İpekdal, 2013) tarafından hazırlanan bu çalışma sadece pendnâme odaklı değildir. Çalışmada Türk edebiyatının çeşitli dönemlerinde yazılmış olan mesnevi türündeki eserlere ve bu mesnevilerdeki aile ve çocuk unsurlarının yerine, değerine ve önemine değinilir. Yuva kurmanın ve bir yuva sahibi olmanın değeri ve önemi divan şiirinde yüzyıllarca okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır. Yuvanın veya bir ailenin içerisinde yer alan çeşitli fertlerin de divan şiirinde zaman zaman bahsi geçer. Ele alınan mesneviler genel olarak incelendiğinde odak noktalarının çocuk olduğu görülmektedir. Çocuğun iyi bir şekilde eğitilmesi, anne ve babanın, aile üyelerinin çocuğa karşı davranışları bireyin gelecekteki hayatı ve ahlakı üzerinde önemli etkiler taşımaktadır. Ele alınan mesnevilerde sadece çocuk unsuru değil bireyin nasıl yetiştirileceği, topluma nasıl kazandırılacağı gibi unsurlar üzerinde de durulmuştur.

Pendnâmeler Işığında İnsani Değerler

A. Hilal Kalkandelen'in kaleme aldığı bu makalede (Kalkandelen, 2015) doğrudan Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri ile ilgili olmasa da makale konusu gereği Güvâhî'nin Pendnâme adlı eserinden de bahsedilmiştir. Pendnâmelerde bulunan temel ve insani değerlerden söz edilmiş bu değerlerin varlığı çeşitli yazarların kaleme aldığı pendnâmeler örnek gösterilerek açıklanmaya çalışılmıştır

Pendnâmeler ve Türk Edebiyatında Benzer Nitelikli Öğüt Kitapları

Rıdvan Canım'ın kaleme aldığı bu makale (Canım, 1988) bir başucu eseri olma niteliği taşımaktadır. Makalede pendnâme kelimesinin anlamı, manası, mahiyeti, tarihi geçmişi, edebi bir eser türü olarak kullanımı, edebiyatımızda yer alan çeşitli pendnâme örnekleri bu makale çalışması içerisinde gösterilmiş, Güvâhî'nin Pendnâme'si de aynı çalışma içerisinde zikredilmiştir.

Türkçe Atasözlerini İçeren Osmanlı Dönemi Dil Yadigârları

Engin Çetin tarafından kaleme alınan bu makalede (Çetin, 2021) Osmanlı Dönemi'nden kalan atasözlerini ihtiva eden dil yadigârları diğer bir ifadeyle eserler incelenmiş benzer özellikler taşıyan Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri de araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada atasözü kavramının tarihi gelişimine, ihtiva ettiği unsurlara, tarihin çeşitli dönemlerinde aldığı isimlere değinilmiş, Osmanlı devrinde kaleme alınmış atasözlerini ihtiva eden eserlerden bahsedilmiş bu eserler genel türleri ve konuları itibariyle açıklanmaya çalışılmış ve atasözlerini içeren bu eserlerden örnekler sunulmuştur.

Güvâhî'nin Pendnâme'sini İdealizm Bağlamında Okumak

Halil İleriş Kutlu tarafından yazılan bu makalede (Kutlu, 2019) idealizm kavramının manası ve mahiyeti açıklanmış, doğuş ve gelişim süreçleri ve felsefe üzerindeki etkisi aktarılmaya çalışılmıştır. Daha sonra idealizm kavramının doğuda yer alan eserlere ve estetik değerlere yansımaları incelenmiştir. İdealizm fikrinin toplumlara yerleşmesinin ardından bireylerin zihninde bunu uygulayacak olan ideal insan düşüncesi de yerleşmeye başlamıştır. İdeal insan düşüncesinin ortaya çıkması Osmanlı sahasında nasihatnâmelerin diğer adıyla pendnâmelerin yazılmasının en önemli nedenidir. Bu makalede Güvâhî'nin 16.yüzyılda kaleme aldığı bilinen Pendnâme adlı eser üzerinde durulmuştur. Bu eserde Anadolu'da kullanılan atasözlerinden yola çıkılarak insan düşünceleri, davranışları ve tipolojisi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Güvâhî'nin Bilinmeyen Eseri: Tazarrunâme

Hasan Gültekin tarafından yapılan bu çalışmada (Gültekin, 2012) pendnâme şairi olarak tanınan Güvâhî'nin bilinmeyen bir eseri olan "Tazarrunâme" üzerinde durulmuştur. Çalışmada daha önce bilinmeyen bu eser tanıtılmış ve eserin transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Tazarrunâme mesnevi şeklinde kaleme alınmış bir eserdir fakat eserin içinde farklı vezinlerle yazılmış farklı nazım şekilleri de bulunmaktadır. Bu eser içerisinde yer alan birkaç beytin Pendnâme ile benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Eser dini ve didaktik bir mesnevi olma özelliği taşımaktadır. Eserde klasik bir mesnevide bulunması gereken bütün bölümler yoktur. Bu bakımdan eserde eksiklik bulunduğu bahsedilebilir.

Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler

Nasihatnâmeler edebiyatımızda öğüt vermek ve ahlak eğitimi amacıyla kaleme alınmış olan eserlerdir. Bu eserler halkı ya da devlet yöneticilerini ahlak yönünden olgunlaştırmak amacıyla yazılırlar. Manzum veya mensur olarak kaleme alınabilirler. Dilek Erenoğlu Ataizi tarafından yapılan bu çalışmada (Erenoğlu, 2007) 16. yüzyıl şairlerinden Güvâhî'nin kaleme aldığı Pendnâme adlı eser içerisinde yer alan atasözleri ve deyimler incelenmiştir.

Güvâhî'nin Pendnâmesindeki Bir Hikâyet ile La Fontaine'in Bir Masalının Mukayesesi

Doğu ve Batı toplumları arasında kültürel farklılıklar bulunur. Var olan bu kültürel farklılıklara rağmen Doğu ve Batı kültürleri bazen farklı noktalarda bir araya gelir. Doğu ve Batı toplumlarında yer alan bazı değerler ortaktır. Nagehan Eke tarafından kaleme alınan bu çalışmada (Eke, 2009) 16.yüzyıl divan edebiyatı şairlerinden biri olan Güvâhî'nin Pendnâme adlı eserinde yer alan bir hikâye ile 17. yüzyılda yaşamış önemli bir hikâye yazarı olan Jean La Fontaine'in "La Fontaine Masalları" adlı eserinde yer alan aynı konuyu işleyen hikâyenin karşılaştırılması söz konusudur.

Güvâhî'nin İbretnâme'si

Hacı İbrahim Demirkazık tarafından yapılan bu araştırmada (Demirkazık, 2022) Pendnâme adlı eseriyle tanınmış ve ünlenmiş bir şair olan Güvâhî'nin nasihatnâme türü içerisinde değerlendirilebilecek olan "İbretnâme" adlı eseri üzerinde durulmuş, dünyanın geçiciliğine, mühim olanın ahiret hayatı olduğuna ve ahiret hayatına hazırlık yapılması gerektiğine vurgu yapılan bu eserin içindeki bölümlere, bölümlerin kendi içlerinde ihtiva ettiği konulara ve eserin şekil özelliklerine değinilmiş çalışma sonunda eserin tenkitli metni ortaya konulmuştur.

Güvâhî'nin Gurbetnâme'si

Hacı İbrahim Demirkazık tarafından yapılan bu çalışmada (Demirkazık, 2022) yazılış tarihi tespit edilemeyen nasihatnâme türünde bir eser olan "Gurbetnâme" adlı eser üzerinde durulmuştur. Güvâhî, tasavvufî bir nasihatnâme niteliği taşıyan bu eserde bir su dolabının dilinden konuşur ve gurbette

olmanın zorluklarını dile getirir. Çalışmada Güvâhî'nin hayatı ve eserleri üzerinde durulmakla birlikte Gurbetnâme adlı eser hem içerik hem de şekil özellikleri ile birlikte ele alınmış, eserin tenkitli metni ortaya konulmuştur.

Ahlaki Mesnevilerde Misafirlik Kavramı

Türk toplumunda misafirlik değeri çok büyük bir öneme ve değere sahiptir. Misafirlik kavramı edebi eserlerde de işlenmiş, edebi eserlerde işlenen ve yer bulan bir mevzu olmuştur. İlgili çalışmada (Durkaya, 2022) Pendnâme'nin de içerisinde bulunduğu yirmi adet mesnevi incelenmiş ve divan şairlerinin misafirlik olgusunu ele alış biçimleri incelenmeye çalışılmıştır.

Klasik Türk Edebiyatında Babadan Oğula-Ebeveynenden Çocuğa-Nasihat Geleneği

Bu çalışmada nasihatnâmelerin Türk edebiyatında en çok kaleme alınan türlerden biri olduğundan bahsedilmiş olup, ilgili makalede nasihatnâmeler, nasihatnâmelerin kaleme alınmış sebepleri, ihtiva ettikleri konular, üslup ve dil özellikleri açıklanmaya çalışılmış ve bu amaç doğrultusunda çeşitli metin örnekleri kullanılmıştır. Ebeveynler için yazılan nasihatnâmelerin önemli bir bölümü çocuklara öğüt verme, çocukların güzel ve ahlaklı bir ömür sürmesini sağlama amacı taşımaktadır. Çocukları dini ve ahlaki bakımdan eğitime, ebeveyn olmanın gerektirdiği bir sorumluluk olarak görülmüştür. Çocuk sevgisi, ideal bir dünya düşüncesi, ahlaklı olma, ahlak kurallarına uyma, hileye ve yanlış düşmeme nasihatnâmelerde aktarılan ve üzerinde durulan konulardır. Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri muhtevası bakımından nasihatnâme türünde yazılmış olan diğer eserlerle benzer özellikler taşımaktadır.

Klasik Türk Şiirinde Merkez ve Taşra

Bu çalışma, Murat Öztürk'ün "*Klasik Türk Şiirinde Merkez ve Taşra*" adlı eserinin incelenmesi üzerine kuruludur. Eser içerisinde Osmanlı devrinde merkez ve taşra arasındaki ilişkiler edebi bir bakış açısıyla ele alınmıştır. İlgili kitapta beş ana başlık bulunmakta olup eser içerisinde Güvâhî'den de bahsedilen bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde Güvâhî, Âşık Paşa ve Bahri Çelebi gibi şairlerin taşra halkını görgüsüz, kaba ve cahil olarak gördüğünden bahsedilir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışma, Pendnâme adlı eserin ve bu eserle ilgili ve ilişkili olan yazılı kaynakların incelenmesine dayanmaktadır. Bu sebeple araştırma, temelde doküman/metin analizi tekniği kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu tekniğin uygulanması kapsamında araştırma konusu ile ilgili kitap, makale ve tez gibi yazılı kaynaklar ile internet kaynakları kullanılmıştır. Edebi eserler geçmişten kalan kültürel mirasa, kültür hazinesine dâhildir. Pendnâme de kaynağını toplumdan, toplumsal kurallardan, yaşantıdan alan bir eser olduğu ve değerler, atasözleri, deyimler gibi kültürel mirasa dair önemli unsurları içinde barındırdığı için bu çalışmada aynı zamanda kültürü ve günlük hayatı göz önünde bulunduran bir yöntem olan etnografik araştırma tekniği kullanılmıştır. Bütün nitel araştırma yöntemleri belirli bir sürece bağlı kalmayı, araştırma sürecinde belirli bir yol izlemeyi gerekli kılar.

Çalışma Grubu

Araştırmanın evrenini edebi eserler oluşturmaktadır. Güvâhî'nin kaleme almış olduğu Pendnâme adlı eser ise araştırma evreni olarak belirlenen edebi eserlerin bir parçası olup çalışma grubu olma özelliği taşımaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma, üç aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşama kaynak ve literatür tarama aşamasıdır. Bu aşamada literatür taraması yapılarak başta Pendnâme ve değerler eğitimi ile ilgili olmak üzere araştırma kapsamına giren ve araştırmanın konu alanı ile ilgili olan eserler belirlenmiş, yazılı kaynaklar toplanmıştır. İkinci aşamada Pendnâme adlı eser üzerinde değerler eğitimine dair unsurların tespiti yapılmış, daha önce Pendnâme ile ilgili yapılmış olan çalışmalar okunmuş ve yazılı kaynakların incelenmesi ile elde edilen bulgular kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra makale çalışmasının kaynakça bölümünde de yer verilen değerler eğitimi dair yazılı eserler okunmuş ve ulaşılan bulgular

kaydedilmiştir. Üçüncü aşamada ise Pendnâme’de ulaşılan bulgular değerler eğitimine dair ait oldukları değerlerle, çeşitli kavramlarla ve unsurlarla ilişkilendirilmiş, eser içerisinde değerler ihtiva eden beyitler, cümleler ve parçalar yorumlanarak çalışma içerisine aktarılmıştır.

Bulgular

Pendnâme

Pendnâme öğüt kitabı demektir (Hengirmen, 1990). Pendnâme, nasihatnâme türünde yazılmış olup Güvâhî’nin en meşhur eseri olma özelliğine sahiptir. Atasözleri hazinesi olarak nitelendirilen bu eser 2133 beyitten oluşmaktadır. Eser, mesnevi nazım biçiminde mefâilün/mefâilün/feülün vezniyle (Hengirmen, 1990) kaleme alınmıştır. Güvâhî’nin Pendnâme’inde halk arasında kullanılan çok sayıda müstehcen sözün ve deyimlerin varlığı göze çarpar (Hengirmen, 1990). Bu cümlelerden Güvâhî’nin Pendnâme adlı eserinin içerisinde mahalli izler veya unsurlar barındırdığını anlamak mümkündür. Mahalli, yöresel anlamına gelen (Akalin, 2019) Arapça kökenli bir sözcüktür. Mahallileşme (yerleşme), Arap ve Fars edebiyatlarından gelme imgelerin, hayallerin ve temaların yerli ve gerçek hayat sahneleriyle harmanlanması esasına dayanan bir şiir anlayışı (Ezilmez, 2019) olarak tanımlanır. Pendnâme çok fazla edebi nitelik taşıyan veya üstün bir eser değildir. 16. yüzyıl tezkire yazarı Latîfi tezkiresinde “Beyne’l enâm Pendnâme-i Güvâhî dirlir. Ammâ nazmında ol kadar nezâket ve şi’rinde dahî çendân zerâfet yokdur.” (Canım, 2018) ifadelerini kullanarak Pendnâme hakkındaki görüşlerini belirtir. İlgili ifadelerde Güvâhî’nin eserin adının Pendnâme olduğu fakat bu eserde yer alan şiirlerin o kadar zarif olmadığı anlaşılır. Güvâhî’nin Pendnâme’de çevresinde gördüğü, duyduğu ve kimi zaman yaşadığı olayları yansıtmamasından, eser içerisinde atasözleri ve imaleler kullanmasından yola çıkılarak ilgili eserin içerisinde dil ve folklor özellikleri bakımından önemli unsurlar ihtiva ettiği ifade edilebilir. Pendnâme içerisinde verilen eserlerin öğüt verici nitelikte olması, insanlara iyi olana yaklaşip kötü olandan uzaklaşmalarının öğütlenmesi eserde didaktik bir düşünüş biçiminin, didaktik bir felsefenin varlığına işaret eder. Ayrıca eserin insan ve insan davranışları üzerine kurulu olması, eserde insanın ve toplumun ön planda tutulması eserin didaktik unsurlar ve rasyonel bir mantığın yanı sıra hümanist bir felsefe, insancıl bir düşünce biçimi barındırdığını da düşündürür. Pendnâme’de 60 hikâye ve fıkra bulunmakta olup (Hengirmen, 1990), eser içerisinde yer alan hikâyeler ve fıkralar bu iki türün eserin beslendiği kaynak olarak kullanıldığını gösterir niteliktedir.

Güvâhî’nin Pendnâme Adlı Eserinde Dostluk, Dürüstlük ve Sorumluluk Değerleriyle İlgili Bulgular

Pendnâme’de Dürüstlük Değerine Dair Bulgular

Ger itsen âl utanma al ele rast

Dimişler dost dost u mâ’mele rast. (Hengirmen, 1990)

(Hile yapmış olsan bile dürüstlüğü elden bırakma, onunla hesaplaş. Dost dost gerek muamele dürüst gerek)

Bu beyitte kişiye her ne olursa olsun dürüst olması konusunda öğütler verilir. İnsanoğlu hayatında hatalar yapabilir. Kişinin hile yapması da insanoğlunun yapabileceği hatalardan biridir. Fakat insanoğlu ne olursa olsun bu yanlışından dönmeyi bilmeli, hatalarıyla yüzleşerek kendisine ve topluma karşı dürüst olmalıdır. Vicdaniyla ve hatalarıyla yüzleşen bir insan kendisiyle barışık olur, kendisine ve karşındaki kişiye karşı dürüst bir tutum sergiler. Vicdan insanın kendisini yargılayabileceği, doğru ve yanlış eylemleriyle yüz yüze gelebileceği bir mahkemedir. Birey bu mahkemede yanlışları üzerinde düşünür, yanlışlarını yargılar ve en sonunda doğru yolu bulur. Yukarıdaki beyit, kişinin ve kişinin kendisine dost seçtiği, dost olarak gördüğü bir bireyin taşıması gereken temel özellikleri vurgular niteliktedir. İyi bir dostun taşıması gereken en önemli erdemlerden biri dürüstlüktür. Dürüstlük, dostluğun temelini oluşturur. Dürüstlüğe dayanmayan bir arkadaşlık ilişkisi de sağlam bir temele sahip değildir. Dürüst olmak, yalan söz söylememek dile sahip olmak ile ilgili olup özdenetim değeriyle yakından ilişkilidir. Özdenetim, bireyde otokontrol mekanizması oluşturma ve bu mekanizmayı denetleme gücüne sahiptir. Otokontrol, özdenetim (Akalin ve diğerleri, 2019: 1822) manasına gelmekte olan bir kelime olup bireyin kendi davranışları üzerinde denetime sahip olmasını ve kendini kontrol edebilmesini ifade eder. Kendi

davranışları üzerinde kontrole sahip olan bir birey diline sahip olması ve yalan söylememesi gerektiğini bilir. Kişinin kendisinin ve kişinin dost olarak seçtiği bireyin dürüstlük niteliğini taşıması, ilgili kişinin veya kişinin dost olarak seçtiği bireyin dostluk kavramının gerektirdiği sorumluluğu alabildiğine işarettir. Dolayısıyla yukarıdaki cümlede sorumluluk değerine vurgu yapıldığından söz etmek mümkündür. Ayrıca bir kişinin diğer bir kişiye karşı dürüst olması karşısındaki kişiye saygı duyduğunun bir işareti olarak da kabul edilebilir. Kişinin dostuna karşı dürüst olması, ona herhangi bir haksızlık ve adaletsizlik yapmaması ile ilişkilidir. Adil bir insanın dürüst, dürüst bir insanın adil olmasından yola çıkılarak ilgili cümlede adalet değerinin vurgulandığını söylemek de mümkündür. Bütün bunlara dayanılarak hakkın korunabilmesi, hakkın hak sahibine teslim edilebilmesi ve adaletin sağlanabilmesi için dürüstlük değerinin çok önemli bir mekanizma olduğu da söylenebilir. Bunların yanı sıra ilgili beytin ön planında dostluk ve dürüstlük değerlerinin, arka planında ise sevgi, saygı, sorumluluk ve adalet değerlerinin vurgulandığını söylemek de mümkündür.

Gözetmez safda sadr âlem dürüsti

Erenlerin bir olur altı üsti (Hengirmen, 1990:124)

(Âlem dürüstü safta üstünlük göstermez. Erenlerin altı üstü bir olur.)

Sadr veya sadır kelimesi başı, baş tarafı, en yüksek yeri gibi mânâlar taşımaktadır (Kubbealtı Lûgatı (2023). “*Sadr*” kelimesinin taşıdığı mânâlardan hareketle “safta sadr gözetmek” ifadesinin, safta üstünlük göstermek mânâsında kullanıldığı söylenebilir. Üstünlük gözeten bir kişi böbürleniyor demektir. İlgili beyitte dürüst olan bir kişinin her ne olursa olsun kendisini diğer insanlardan büyük görmemesi, kibirli olmaması üzerinde durulur. Ayrıca kişi riyakâr bir tutum içerisinde olmamalıdır. Riyakârlık, ikiyüzlülük olarak tanımlanır (Akalin ve diğerleri, 2019: 1981). Riyakâr olmama, kişinin kendisine ve başka insanlara karşı dürüst olmasını ifade eder nitelikte olup dürüstlük değeri ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla beyitte dürüstlük değerine ve bu değerın yanı sıra kibrin yanlışlığı ifade edilerek alçakgönüllülük kavramına vurgu yapıldığı söylenebilir.

Harama sunma el çün var azabı

Ne assı idiser barmak hesabı (Hengirmen, 1990:136)

(Harama el uzatma çünkü azabı vardır. Ne kadar der isen parmak hesabı kadardır.)

Güvâhî, yukarıda yer alan beyitte dürüst olmamanın İslami boyutuna değinir. .Zilzâl Süresi'nin son âyetinde “Artık kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükâfatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.” (Bakkal, 2022: 38) ifadesi yer almaktadır. Kişinin harama elini uzatması da birine karşı veya bir nesneye karşı kötülük etmesidir. Haram kılınan herhangi bir davranışı yapan kişinin günaha gireceği açıktır (Özdemir, 2019: 319). Pendnâme’de yer alan yukarıdaki beyte göre kişi harama el uzatarak hakkı olmayan bir şeyi elde etmeye yeltenmiş olur ve kişinin hakkı olmayan bir şeyi elde etmesi günahdır. Kişi, harama elini uzattığında Allah’ın adaletinin tecelli edeceğini bilmeli ve haramdan derhal elini çekmelidir. Allah’ın adaletinin tecelli etmesiyle kötülük yapan kişi kötülük bulur veya müşkül bir durumda kalır. Kişinin haramdan sakınması dürüst olmasıyla yakından ilgilidir. Dürüst olan bir kişi daima doğru yoldadır ve haramdan, sakınması gerektiğini bilir. Aksi takdirde Allah’a ve vicdanına hesap vermek durumunda kalacaktır. Beyte göre kişi işlerini dürüstlikle yürütmeli, harama el uzatmamalı ve yalnızca hakkı olanı almalıdır. Bu ifadelere dayanılarak ilgili beyitte dürüstlük ve adalet değerlerinin vurgulandığı söylenebilir.

Eger kim uğrarsan bühtâna nâgâh

Olur çün tagruya yardımcı Allah (Hengirmen, 1990:225).

(Eğer ki aniden iftiraya uğrarsan bil ki Allah doğruya yardımcı olur.)

Hayatta insanoğlunun başına her şey gelebilir ve insanoğlu türlü musibetlerle, karşı karşıya kalabilir. Beyitte insanoğluna iftiraya uğradığı takdirde korkmaması ve kedere kapılmaması yönünde öğütler verilir. Çünkü Allah doğrunun yardımcısı olacak, haklı ve haksız zaman içinde ortaya çıkacaktır. Bakara

Sûresi 256.âyette yer alan “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır.” (Bakara 2/256’dan aktaran Şahin, 2006:6) ifadesinde bireyin akılı olduğuna, doğruyu ve yanlış ayırt edebileceğine, doğru veya yanlış yola yönelebileceğine, tercih etme hakkına ve tercihlere katlanma sorumluluğuna sahip olduğuna değinir. Kuran-ı Kerim’de dürüstlüğün önemi apaçık bir şekilde vurgulanır. Allah doğru olduğu gibi kullarının da doğru olmasını ister ve doğru olan kullarını sever. Doğru veya yanlış eylemler gerçekleştirmek ise kişinin tercihidir. İftira atan bir insan ise yanlış bir eylem gerçekleştirmiştir. İftira, bir kimseye kasıtlı ve asılsız suç yükleme, kara çalma, bühtan (Akalin ve diğerleri, 2019:1155) anlamına gelen bir sözcüktür. İftira sözcüğünün taşıdığı anlamdan yola çıkılarak bir kişiye iftira atan bir kimsenin dürüst bir birey olmadığı sonucuna varılabilir. Dürüst olmayan doğru yolda yürümeyi tercih etmeyen insanlar ise müşkül bir duruma düşer, çeşitli musibetlerle karşı karşıya kalır. Pendnâme’de yer alan bu cümleye göre Allah daima dürüst insanların ve doğru olanın yanındadır. Doğru olan bir kişinin haklılığı eninde sonunda ortaya çıkar ve hiçbir yalan doğrunun karşısında durabilecek kadar güçlü değildir. Doğrunun ortaya çıkması, doğru kişinin haklılığının ispatlanması, Allah’ın adaletinin tecelli etmesi demektir. Dolayısıyla bütün bu ifadeler ilgili cümle içerisinde dürüstlük ve adalet değerlerinin vurgulandığını göstermekle birlikte adaletin sağlanmasında dürüstlük değerinin ne kadar önemli bir mekanizma olduğunu gösterir niteliktedir. Bunların yanı sıra adaletin yerini bulması bazen zamana bağlıdır. Bu ifadeden yola çıkılarak ilgili beytin ön planında dürüstlük ve adalet değerlerine arka planında ise sabır değerine vurgu yapıldığı söylenebilir.

Pendnâme’de Dostluk Değerine Dair Bulgular

Dimegil dost ana kim safâda

Yakin olup ırağ ola belâda (Hengirmen, 1990)

(Ona dost deme ki (O) safada yakın olup belada ırak ola.)

Güvâhî, bu beyitlerde iyi bir dostun özelliklerine değinmiştir. İyi bir dost bireyin sadece iyi gününde değil kötü gününde de yanında olmalı, müşkül anlarda da yanında bulunmalıdır. Aksi takdirde o bir dost değildir. Dostunun kötü gününde yanında olmayan, destekte bulunmayan kişi veya kişilere de dost demek, bu kişileri arkadaş olarak nitelendirmek yanlıştır. Bunlara dayanılarak yukarıdaki beyitlerde iyi bir dostun nasıl olması gerektiğinden, niteliklerinden ve kötü bir arkadaşın sahip olabileceği niteliklerden söz edildiği ve bireylere iyi dost seçimi yapma konusunda öğütler verildiği söylenebilir. Bu ifadelerden yola çıkılarak ilgili beyitte dostluk değerinin ön planda olduğu söylenebilir. Bir kişiye yardım etmek, bir kişinin zor zamanlarında yanında olmak ve destek olmak yardımseverlik değeri ile yakından ilişkilidir. Bu ifadelere istinaden yardımseverlik değerinin içinde paylaşma ve dayanışma gibi kavramları da ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca bir dostun dürüst olması, dürüst davranması sadece doğru söz söylemesi ile ilgili değildir. Dürüst olarak adlandırılan bir kişinin görüldüğü gibi olması ve olduğu gibi görünmesi de gerekir. Karşısındaki kişi ile iletişim halindeyken olduğu gibi davranan, içi dışı bir olan birey dürüsttür. Bir bireyin karşısındaki kişinin zor günlerinde de yanında olması onun içinde samimilik ve dürüstlük duyguları taşıdığına işaretidir. Dolayısıyla ilgili beyitte dürüstlük değerinin vurgulandığı da söylenebilir. Dostuna saygı duyan, onu seven, dost olmanın gerektirdiği nitelikleri ve sorumlulukları taşıyabilen, dostuna karşı kötülük düşünmeyen ve adil olan bir kişi dürüst olur. Bunlardan yola çıkılarak ilgili beyitlerin ön planında yardımseverlik değerine, arka planında ise adalet, özdenetim, dürüstlük, saygı, sevgi ve sorumluluk değerlerine vurgu yapıldığı söylenebilir. Ayrıca dostluk değeri kişinin bir kişiye karşı anlayışlı olmasını ve gerektiği takdirde ona karşı sabretmesini de içerdiği için ilgili beyitte sabır değerine de vurgu yapıldığı söylenebilir.

Kalırsun yarsız hem tutmagıl reyb

Cihanda ister isen yâr-ı bî ‘ayb (Hengirmen, 1990: 186)

(Dünyada ayıpsız dost ister isen dostsuz kalırsın, şüpheli olma.)

Bu beyit, dünya üzerinde herkesin bir eksikliğini, kusurunu olabileceğini ve ayıpsız dost isteyen kişilerin dostsuz kalacağını vurgular niteliktedir. Herkes hata yapabilir ve kimi zaman yanlış düşebilir. Kişi dostunun bazı hatalarına karşı müsamaha gösterebilmelidir. Bu ifadelerden yola çıkılarak ilgili

beyitte hoşgörü kavramına dolayısıyla dostluk değerinin hoşgörü kavramıyla ilişkisine vurgu yapıldığı söylenebilir. Ayrıca hataları hoş görmek, herkesin hata yapabileceğini kabullenmek kibirden uzak bir tutum içerisinde olmaya ve dolayısıyla hoşgörülü olmaya da işaretir. Dolayısıyla dostluk değerinin alçakgönüllülük kavramıyla da bağlantısının olduğunu söylemek mümkündür.

Didi şeb-rev ana benümle yoldaş

Olursan ideyin sırrum sana fâş (Hengirmen, 1990: 148)

(Dedi ki gece benimle yoldaş olursan sana sırrımı açıklayayım.)

Güvâhî'nin Pendnâme'sinde yer alan bir hikâyeden alınan bu beytin temelinde dostluk değeri bulunmakla birlikte beyitte iyi bir dostun nasıl olması gerektiğine dair önemli ifadelerin yer aldığı da görülmektedir. Dostluk öncelikle güven gerektirir. Bir kişi karşısındaki bireyin güvenini kazanabilmek için önce kendisine ve daha sonra karşısındaki bireye karşı dürüst olmalıdır. İnsanlar ancak güvendikleri ve kendilerine karşı dürüst olan kişilerle sınırlarını paylaşır. Bu ifadeden yola çıkılarak dürüstlük değerinin dostluk değerinin temel dayanağı olduğundan bahsedilebilir. Ayrıca gece yoldaş olmak, biriyle aynı yolda yürümek karanlık bir yolda, zor bir zamanda dostunu yalnız bırakmamaktır. Karanlık bir yolda dostunu yalnız bırakmayan bir birey dostluğun gerektirdiği sorumluluğu taşır ve yardımseverdir. Buna dayanılarak dostluk değeri ile sorumluluk ve yardımseverlik değerleri arasında da bir ilişkinin bulunduğu söz etmek mümkündür.

Fesad ehli sözine olma râğıb

İdinme turş yüzlüyi musâhib (Hengirmen, 1990: 119)

(Fesat ehlinin sözüne kanma, inanma. Turşu yüzlüyü arkadaş olarak edinme.)

Pendnâme'de yer alan bu beyitlerde dostluk değerine vurgu yapılmakla birlikte beytin arka planında iyi bir dostun hangi temel nitelikleri taşıması gerektiğine dair önemli mesajlar bulunur. İyi bir dost fesat ehlinden olmamalı ve kişiyi kötü yola yönlentmemelidir. Fesat, karışıklık, kargaşalık arabozuculuk (Akalin ve diğerleri, 2019: 863) anlamlarına gelen bir sözcüktür. Fesat ehli dürüst olmayan, kavga ve fitne çıkarmaya çalışan kimselerdir. Bu sözcüğün taşıdığı anlamlardan yola çıkılarak fesat kimselerin iyi ve dürüst kişiler olmadıkları söylenebilir. Kişinin fesat ehlinin dürüst olmayan sözlerine inanmaması, aklını doğru bir biçimde kullanabilmesine ve doğru düşünebilmesine bağlıdır. Akıl, kişinin doğru düşünebilmesini, olay ve durumları doğru biçimde değerlendirebilmesini sağlayan bir özdenetim mekanizmasıdır. Bu ifadelerden yola çıkılarak dostluk değeri ile dürüstlük ve özdenetim değerleri arasında bir ilişkinin bulunduğu ifade etmek mümkündür. Ayrıca kişinin dost olarak gördüğü kimse turşu yüzlü olmamalı ve suratını asmamalıdır. Bir kişi suratını asar ve ekşirse bu o kişinin hoşgörüsüz olduğunu ifade eder nitelikte olup sevgi ve saygı gibi değerlerden de yoksun olduğunu gösterir. Bu cümleden bir dostun, hoşgörülü, alçakgönüllü, saygılı ve sevgi dolu olması gerektiği anlaşılmaktadır. Buna dayanılarak ilgili beyitte saygı ve sevgi değerleri ile hoşgörü kavramına değinildiği söylenebilir.

Pendnâme'de Sorumluluk Değerine Dair Bulgular

Kimün kimden ne derdi var bürader

Göbegin öksüz oğlan kendü keser (Hengirmen, 199).

(Birader, kimin kimden ne derdi var. Öksüz oğlan göbeğini kendi keser.)

Bu beyitte yer alan ifadeler Pendnâme'nin sosyal bir bakış açısıyla yazılmış olduğunun göstergesidir. Çünkü Güvâhî, Pendnâme adlı eserin bu bölümünde devrindeki insan profiline değinir. İlgili beyte göre devrindeki insan profili öyle bir hal almıştır ki hem kimsenin derdini kendine dert etmeyecek kadar vicdansız hem de umursamazdır. Kimseden kendisine bir hayır gelmeyeceğini, anlayan birey bir süre sonra kendi işini kendisi yapmaya mecbur kalır. Bireyin kendi işlerinin sorumluluğunu üstlenmesi ve kendi işlerini akıl ve mantık yoluyla halletmeye çalışması beyit içerisinde sorumluluk ve özdenetim değerlerinin varlığını vurgular niteliktedir. Buna dayanılarak ilgili beytin arka planında yardımseverlik

değerinin de bulunduğu söylenebilir. Kimsenin, bireyin derdini dinlememesi insanların birbirine karşı merhametinin ve sabrının kalmamış olduğunu da ifade eder. Dolayısıyla bu beyitte daha önceden adı zikredilen değerlerin yanı sıra sevgi ve sabır değerlerine de vurgu yapıldığı söylenebilir.

Yağunla kavrulup oldukça toyın

Hasise rızık için gel eğme boyun (Hengirmen, 1990: 220)

(Yağınla kavrulup (var) oldukça doy. Gel hasise rızık için boyun eğme.)

Hasis, cimri (Akalin,2019: 1054) manasına gelen bir sözcük olup cimrilik eden kimselere verilen bir sıfattır. Yağında kavrulmak ise kendi kendini idare edebilmek, geçimini gücü yettiğince sağlayabilmek mânâsında kullanılan bir deyimdir. Bu deyim aynı zamanda ‘Kendi yağıyla kavrulmak’ olarak da ifade edilebilmektedir. Öyle ki kişi, kendi sorumluluğunu almalı, elinde var olduğunca yemeyi ve doymayı bilmelidir. Birey, elinde yiyecek bir şeyler olmadığı veya herhangi bir yönden zor durumda kaldığı vakitlerde bile cimri kimselerden herhangi bir şey istememelidir. Cimri kimse, kendisinden yardım bekleyen kişiye gereken yardımda bulunduğu zaman yaptığı yardımı sürekli dile getirerek kişiyi müşkül bir vaziyet içerisinde bırakır veya kişiden bir an önce yaptığı yardımın karşılığını bekler. Bu sebepten ötürü kişi gururlu olmalı, elinde var olanlarla yetinmeli ve hasise boyun eğmemelidir. İlgili beyitte hasis kimselerin yardıma ihtiyacı olan insanlara yardım etmeyi sevmedikleri ve dolayısıyla yardımseverlik değerine sahip olmadıkları vurgulanmakla birlikte kişinin yağında kavrulması kendi sorumluluğunu alabildiğine işaret eder. Dolayısıyla ilgili beyitte yardımseverlik ve sorumluluk değerlerine vurgu yapıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca beyitte kişinin elinde var olanlarla yetinmesinin ifade edilmesiyle kanaatkârlık kavramının vurgulandığını da söylemek mümkündür.

Yine gam çün işün ilerü varur

Ki ölmez borçlu vü benzi sararur (Hengirmen, 1990: 99)

(Yine gam, çünkü işün ileri varır. Ki borçlu ölmez ve benzi sararır.)

Bu beyitte bir kişiye borcu olan bir bireyin borcunu ödememesi halinde zor durumda kalabileceği aktarılmaya çalışılmıştır. Borçlunun alacaklıya borcunu ödememesi halinde işler borçlu için öyle zor bir duruma varır ki borçlu, borcunu ödemediği can bile veremeyecek bir hale gelir, sıkıntıya düşer. İlgili beyitte yer alan ifadelerden yola çıkılarak kişinin borcunu ödemesinin sorumluluk gerektirdiğinden ve bu sebepten ötürü sorumluluk değerinin vurgulandığından bahsedilebilir. Bunun yanı sıra kişinin borcunu zamanında ve gerektiği biçimde ödemesinin, borcuna sadık kalmasının özdenetim değeri ile de ilgisi vardır. Buna dayalı olarak ilgili beyitte sorumluluk değerinin yanı sıra özdenetim değerinin de vurgulandığı söylenebilir.

Meger bir kimse merd-i gedâya

Ödünç akçe virüp düşmiş belâya (Hengirmen, 1990:172)

(Meğer bir kimse fakir bir adama ödünç akçe verip belaya düşmüş.)

Zamanlar geçdi çok hakkını hergiz

Almazdı katı kalmışdı aciz (Hengirmen, 1990:172)

(Çok zamanlar geçti. Artık kimse hakkını alamazdı. Herkes aciz kalmıştı.)

Bir kişiye borç vermek güven meselesidir. Borç verilen kişinin borcuna sadık kalması beklenir. Bu beyitlerde, herkese güvenilmemesi ve borç verilmemesi gerektiği konusunda uyarılarda bulunulur. Eğer borç, güvenilmeyen veya onu geri ödemeyecek olan birine verilirse kişi borç olarak verdiği nesneyi veya parayı geri alamayacak ve zor durumda kalacaktır. Bu durum borçlu olan kişi açısından düşünülecek olursa borçlu olan kişinin borcunu zamanında ve gerektiği biçimde ödemesi sorumluluk değerini ifade

eder. Ayrıca kişinin borcuna sadık kalması, kendisine borç veren kişiye karşı saygı duyduğunun ifadesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla ilgili beyitlerde sorumluluk ve saygı değerlerinin vurgulandığını söylemek mümkündür. Bunların yanı sıra kişinin aldığı bir borcu zamanında, gerektiği bir biçimde ödemesi ve borç aldığı kişiyi zor durumda bırakmaması özdenetim ve dürüstlük değerleri ile alakalıdır. Bundan yola çıkılarak beytin arka planında dürüstlük ve özdenetim değerlerinin yer aldığı ve sorumluluk değerinin dürüstlük ve özdenetim değerleri ile bir ilgisinin olduğu ifade edilebilir.

Tartışma ve Sonuç

Güvâhî, 16.yüzyılda yaşamış ve eserler vermiş bir şairdir. Güvâhî'nin "Tazarrunâme", "İbretnâme", "Gurbetnâme" ve "Pendnâme" adlı eserleri bulunmakta olup bu eserler didaktik bir niteliğe sahiptir. İlgili çalışmada Güvâhî'nin Pendnâme adlı eseri ele alınmış olup, bu eser dürüstlük, dostluk ve sorumluluk değerleri çerçevesinde incelenmiş, eser içerisinde değerler eğitime dair bulgular tespit edilmiş ve yorumlanmıştır. Pendnâme'nin Güvâhî'nin adından en çok bahsedilen eseri olması ve eser üzerinde değerler eğitime dair bir çalışmanın yapılmamış olması ilgili araştırmanın yapılmasında önemli bir etken olmuştur. Araştırma sürecinde araştırma yöntemi olarak doküman/metin analizi ve etnografik araştırma deseni teknikleri kullanılmıştır.

Araştırmanın amacı Güvâhî'nin Pendnâme adlı eserinde bulunan değerlerin dürüstlük, dostluk ve sorumluluk değerleri temelinde incelenmesidir. Bu değerlerin merkeze alınmasında ve diğer değerlerin bu değerler etrafında incelenmesinde ilgili değerlerin eser içerisinde varlığı en çok görülen değerler olması önemli bir etken olmuş, bu değerlerin eser içerisinde ön plana çıktığı sonucuna varılmıştır. Pendnâme'nin üzerinde değerler eğitimi konusunda daha önce bir çalışmanın yapılmamış olması, eserin farklı bir yönünün aydınlatılmak istenmesi ve Pendnâme'nin, Güvâhî'nin adından en çok bahsedilen eseri olması araştırmanın yapılmasında önemli bir etken olmuş, eser dostluk, dürüstlük ve sorumluluk olmak üzere üç temel değer etrafında değerler eğitimi boyutuyla incelenmiştir. Pendnâme içerisinde yer alan değerler incelenirken Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı göz önünde bulundurulmuştur.

Makale çalışması içerisinde yer verilen dürüstlük değeri ile ilgili ilk beyitten kişinin ne olursa olsun dürüst olması, hatalarıyla yüzleşmeyi ve hatalarından dönmesi gerektiği anlaşılmıştır. İlgili beyte göre arkadaşlık ilişkilerinde de dürüstlük ön planda olmalıdır. Bunun yanı sıra dürüst olmak dostluğun gerektirdiği bir sorumluluk olarak ele alınmıştır. Kişinin kendisine dost olarak seçtiği bir bireyin adaletli olması gerektiği, adaletli bir kişinin de dürüst olacağı belirtilmiştir. Dürüstlük kavramını temele alan ikinci beyitte dürüstlük değeri alçakgönüllülük kavramı ile ilişkilendirilmiş, dürüst olan bir insanın kibre kapılmayacağı, üstün olmak uğruna dürüstlükten sapmayacağı belirtilmiş kibrin dürüstlük değerinin karşısında yer alan bir kavram olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci beytin ikinci mısrasında yer alan "Erenlerin bir olur altı üsti." cümlesiyle kişinin riyakâr bir tutum içerisinde olmaması gerektiği, riyakârlık kavramının dürüstlük değerinin karşısında yer aldığı sonucuna varılmıştır. Çalışmada yer alan üçüncü ve dördüncü beyitlerde dürüstlük değeri İslami kavramlarla ilişkilendirilmiş, kişinin kendisine haram kılınan bir eylemi yapması halinde Allah tarafından cezalandırılacağına değinilmiş, Allah'ın günah işleyen bireyi cezalandırması ile hakkın yerini bulması arasında bir ilişki kurulmuş, bu ilişkiden yola çıkılarak adalet değerinin vurgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Adaletin sağlanması için beklenmesi gerektiği dile getirilmiş, beklemek eylemi sabır değeri ile ilişkilendirilmiştir.

Dostluk değerini temele alan ilk beyitte dostun bireyin sadece iyi gününde değil kötü gününde de yanında olması gerektiği belirtilmiştir. Kişinin dost olarak gördüğü bir kişinin kötü günlerinde yanında olmaması ile ilgili kişinin yeterince dürüst ve şeffaf olmaması arasında bir bağlantı kurulmuş, dostluk değeri dürüstlük değeri ile ilişkilendirilmiştir. Kişinin dostuna zor zamanlarında yardım etmesi ise sorumluluk ve yardımseverlik değerleri ile ilişkilendirilmiştir. Kişinin dostuna zor günlerinde, gerektiği zaman müsamaha gösterebilmesi ise sabır değeri ile ilgilidir. Kişinin dost olarak gördüğü bir bireyin, zor gününde yanında olması ise dostluğun hakkını verdiğinin bir belirtisi olup adalet değeri ile ilişkilendirilmiştir. Dostluk değeri ile ilgili ikinci beyitte hoşgörü kavramına değinilmiştir. İlgili beyitten hoşgörünün dostluk için olmazsa olmaz bir kavram olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca hoşgörü ile alçakgönüllülük kavramı arasında da bağlantı kurulmuştur. Üçüncü beyitte dostluk değeri ile güven kavramı arasında bir ilişki kurulmuş, güven kavramının da dürüstlük değerine bağlı olduğu belirtilmiş,

dostluk değeri ile dürüstlük değeri arasında bağlantı kurulmuştur. Bir bireye gece vakti yoldaş olmak karanlık bir yolda, zor bir zamanda dostunu yalnız bırakmamak ile ilişkilendirilmiş bu ifadenin yardımseverlik ve sorumluluk değerlerine yapılmış bir vurgu olduğu belirtilmiştir.

Güvâhî, sorumluluk değerini temele alan ilk beyitte devrindeki insan profiline değinmiştir. İlgili beyte göre insanlar vefasız ve umursamaz olup hiç kimseden kimseye bir fayda yoktur. Hiç kimseden kendisine fayda gelmeyeceğini anlayan birey bir süre sonra işini kendisi yapmaya mecbur kalır. Beyitte bireye işini kendisi yapması, hasis kimselere asla boyun eğmemesi konusunda öğütler verilmiştir. Bireyin kendi işinin sorumluluğunu üstlenmesi sorumluluk değerine, işlerini akıl ve mantık yoluyla halletmeye çalışması özdenetim değerine, hasis kimselere el açılmaması ve hasis kimselerden yardım beklenmemesi gerektiği yardımseverlik değerine yapılan bir vurgu niteliğindedir. Sorumluluk değeri ile ilgili ikinci beyitte borcunu zamanında ve gerektiği biçimde ödemeyen bir bireyin zor durumda kalacağı belirtilmiştir. Kişinin borcuna sahip çıkması, borcunu zamanında ve gerektiği biçimde ödemesi ise sorumluluk ve özdenetim değerlerine yapılan bir vurgu olarak nitelendirilmiştir. Sorumluluk değeri ile ilgili üçüncü ve dördüncü beyit eser içerisinde aynı bölümden alınmış olup birbirine bağlıdır. İlgili beyitlerde herkese ve özellikle borcunu ödeyemeyecek olan kişilere borç verilmemesi konusunda uyarılarda bulunulmuştur. Kişinin borcuna sadık kalması ise sorumluluk, özdenetim, dürüstlük ve saygı değerleriyle ilişkilendirilmiştir.

Araştırma sonucunda Pendnâme'nin içinde didaktik unsurları, değerleri ve değerler ile alakalı kavramları ihtiva etmesi bakımından zengin bir kaynak olduğu ve eserin değerler eğitimi sürecinde bir kaynak olarak kullanılabilmesi sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanı sıra Pendnâme adlı eserin atasözleri ve deyimler yönünden zengin olması onun halk kültüründen beslenen bir kaynak olma özelliği taşıdığını, eserin yüzünün topluma dönük olduğunu göstermiştir. Bunların yanı sıra dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerlerinin eser içerisinde adından sık bahsedilen değerler olduğu ulaşılan diğer bir bulgudur. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim Programı içerisinde yer alan sevgi, saygı, adalet, sabır, özdenetim ve yardımseverlik değerlerinin dostluk, dürüstlük ve sorumluluk değerleri ile ilişkisinin bulunduğu ispatlanmıştır. Ulaşılan bir diğer bulgu ise değerlerin içerdikleri mânâ ve muhteva yönünden tıpkı bir zincirin halkaları gibi birbirine bağlı olduğudur. Araştırma sürecinde Güvâhî'nin sadece Pendnâme yazarı olmadığı aynı zamanda başka eserler de kaleme aldığı bulgusuna ulaşılmıştır. Güvâhî'nin kaleme aldığı diğer eserler incelendiğinde bu eserlerin de tıpkı Pendnâme gibi didaktik bir niteliğe sahip olduğu görülmüştür. Bu konu üzerinde araştırma ve çalışma yapmak isteyen kişilere ise mümkün olduğunca yazılı kaynaklardan ve sözlüklerden faydalanılması yönünde tavsiye verilebilir.

Kaynakça

- Akalın, Ş. H., Toparlı R, Argunşah M, Demir N, Gözaydın N, Özyetgin M. ve diğerleri (2019). *Türkçe sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aladağ, S. (2012). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini bilişsel düzeyde kazanmalarına etkisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 123-146.
- Aydın, C. (2019). *Feridüddin Attar Pendnâme öğütler kitabı*. Süfi Kitap Yayıncılık.
- Aykanat, T. (2017). Pendnâme-i Za'îfi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (60), 95-112.
- Bakkal, A. (2022). Her kötülüğün cezası verilecek mi?: Zilzâl Suresinin son ayeti bağlamında bir değerlendirme. *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 37-50.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bayat, F. ve Çınar, M.A. (2020). *Eski Türkçe sözlük*. Ötüken Yayıncılık.
- Bayram, Y. (2015). *Ebednâme*. Turkuaz Yayıncılık.
- Bektaş, S. (2022). Değerler eğitimi ve milli kimlik inşası çerçevesinde Türk Yurdu dergisindeki şiirlerin (1911-1931) incelenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi.

- Canım, R. (2018). *Tezkiretü'ş şuarâ ve tabsıratü'n nuzamâ*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim Tarihi:11.11.2022.
- Canım, R. (1988). Pendnâmeler ve Türk edebiyatında benzer nitelikli öğüt kitapları *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 153-160.
- Croswell,J.W.(2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. M. Bütün ve S.B. Demir (Çev. Ed.). Siyasal Kitabevi.
- Çeltik, H., Baykal Başer, N. ve Memur Kılıç, H. N. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
- Demirkazık, H. İ. (2022). Güvâhî'nin "İbretnâme'si. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6(1), 95-137.
- Demirkazık, H. İ. (2022). Güvâhî'nin Gurbetnâme'si. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (25), 41-76.
- Elbir, B., Selçuk, G. ve Kahve, M. (2019).Menâkıb-ı Evliyâ adlı eserin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 364-386.
- Erenoğlu, D. (1997). Pendnâme-i Güvâhî dil incelemesi [*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*]. Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Ezilmez, H. (2019). Nedim'in şiirlerinde mahallileşme. *Kesit Akademi Dergisi*, (18), 272-294.
- Fidan, H. (2012). *Okulda öğrenme ve öğretme*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Gültekin, H. (2012). Güvâhî'nin bilinmeyen eseri: Tazarrunâme. *Turkish Studies*,7(3), 1329-1371.
- Hengirmen, M. (1983). *Pendnâme*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İpekdal, A. (2013). Mesnevîlerde aile ve çocuk: Kutadgu Bilig, Leyla vü Mecnun, Pendnâme, Hüsn-ü Aşk, Hayriye, Lütfiye. [*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- İsen, M. (2017). *Künhü'l Ahbâr'ın tezkire kısmı*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Erişim:29.06.2023.
- Kafadar, O. ve Evin, İ. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler Programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönüyle içerik çözümlemesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(3), 293-304.
- Kalkandelen, A. H. (2015). Pendnâmeler ışığında insani değerler. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,0(43), 286-305.
- Kamer,T.(2021). *Toplum ve kültür bağlamında karakter ve değerler eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kanar, M. (2019). *Farsça-Türkçe sözlük*. Say Yayınları.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Kardaş, M. N. ve Cemal, S. (2017). Değer eğitimi ve Türkçe öğretiminde değer eğitimi üzerine yapılan araştırmalara ilişkin kaynakça denemesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 383-412.
- Keskin, Y. (2016). Değer sınıflaması üzerine aksiyonel bir deneme. *Turkish Studies*, 11(3), 1485-1510.
- Kılıç Kırbaoğlu, L. ve Yaprakgöl, Ç. (2018). Divanu Lügâti't Türk'te eğitsel değerler. *Çocuk Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi*, 1(1), 39-58.
- Kılıç, F. (2018). *Meşâirü'ş şuarâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Kutlu, H.İ. (2019). Güvâhî'nin Pendnamesini idealizm bağlamında okumak. *Başkent Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 328-335.
- Küçükahmet, L. (1989). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Ortaöğretim Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 7.11.2022.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2022). Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı. <https://ttkb.meb.gov.tr/> Erişim Tarihi: 7.11.2022.
- Öntürk, A. (2016). Klasik Türk şiirinde merkez ve taşra. *Dede Korkut Dergisi*. (11), 137-140.
- Özdemir, S. (2000). *Üniversitede değerler eğitimi*. Eğitim Yayınevi.
- Öztürk, M. (2013). Klasik Türk edebiyatında babadan oğula-ebeveynden çocuğa- nasihat geleneği. *Akademik Bakış Dergisi*. (32), 1-22.

- Sağlam, H.İ. (2019). *Karakter ve değer eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Solmaz, S. (2018). *Gülşen-i Şuarâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Sungurhan A. (2017). *Beyanî Tezkiresi*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Sungurhan, A. (2017). *Tezkiretü 'ş Şu 'arâ*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim Tarihi: 11.11.2022.
- Şahin, A. (2006). Bakara 256. Ayet çerçevesinde İslam'da din hürriyeti [*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*]. Ankara Üniversitesi.
- Şen, Ü. (2008). Altıncı sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin iletlediği değerler açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(5), 763-779*.
- Tan, N. (2017). Atasözü araştırmalarına katkılar: Yedi atasözü üzerine. *Türk Dili Dergisi, (788), 98-105*.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi*. Akçağ Yayınları.
- Yavuzarslan, P. (2019). *Kamus-ı Türkî*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldırım, A. ve Şimşek H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, G. (2017). Nizâmü'l Mülk siyasetnamesinde değerler eğitimi [*Yayımlanmamış yüksek lisans tezi*]. Marmara Üniversitesi.